

Jak promować jakość w edukacji włączającej?

Ideą leżącą u podstaw edukacji włączającej jest taka zmiana procesu szkolnego, aby lepiej odpowiadał na potrzeby uczniów z różnorodnymi problemami edukacyjnymi (potrzeby te nazywane są specjalnymi, wyjątkowymi, nietypowymi, etc.). Zakłada się, że korzyści odniosą wszyscy uczniowie w szkole, gdyż nauczą się tolerancji dla inności i odrębności, różnorodności ludzkich potrzeb i możliwości. Zaobserwują, że otaczający ich świat jest miejscem dla osób o różnym potencjale intelektualnym i osobowościowym. Wartościowe dla dzieci i młodzieży będą też obserwacje i przemyślenia, w jaki sposób inni zmagają się ze swoją mniejszą sprawnością, deficytami – ile wysiłku muszą podjąć, żeby uzyskać to, co innym przychodzi z łatwością.

Jeśli myślimy w sposób globalny o dzieciach ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mamy tu na uwadze również dzieci i młodzież wybitnie zdolną. W tym przypadku również może zachodzić proces wykluczenia i następuje on z racji specyficznych potrzeb tych uczniów. Często uczniowie wybitnie zdolni są niezrozumiani przez rówieśników, nauczycieli, a bywa, że i przez rodziców. Odpowiednio zorganizowany proces nauczania tych dzieci, wsparcie psychologiczne, stworzony dostęp do różnych form rozwijania talentu umożliwi im naukę na miarę ich potrzeb. Przy odpowiedniej pracy wychowawczej nauczycieli wobec tych dzieci powstaje szansa modelowania zachowań, postaw, motywacji uczniów wybitnie uzdolnionych przez innych uczniów.

W związku z dużą aktywnością całego środowiska oświatowego tworzącego lub ustosunkowującego się do zmian w kształceniu uczniów ze specjalnymi potrzebami obecnie w naszym kraju - proponujemy lekturę wytycznych sformułowanych przez Europejską Agencję Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami.

W artykule niniejszym wykorzystano materiał z Raportu „***Kluczowe zasady służące promocji jakości w edukacji włączającej***”- ***Zalecenia dla decydentów (2009)***. Raport prezentuje zalecenia oparte na wynikach badań przeprowadzonych przez Agencję w latach 2003-2009. Miały one na celu ustalenie jaki sposób postępowania decydentów skutecznie wspiera proces włączania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) w ogólnodostępny system edukacji. Sformułowane zalecenia należy brać pod uwagę kształtując rzeczywistość edukacyjną polskiej oświaty.

Z raportu wynika, że zarówno na poziomie międzynarodowym jak i na poziomie Unii Europejskiej przyjęto już wiele konwencji, deklaracji i rezolucji dotyczących niepełnosprawności, włączania osób niepełnosprawnych w życie społeczne oraz edukacji specjalnej. Na tych dokumentach opierają się wprowadzone w poszczególnych państwach rozwiązania systemowe i podejmowane działania.

Wytyczne określone na **poziomie Unii Europejskiej** dotyczące edukacji włączającej – dokumenty określające cele państw członkowskich:

- *Rezolucja Rady i Ministrów Edukacji w sprawie integracji niepełnosprawnych dzieci i młodzieży w powszechnym systemie edukacji -1990 r.*
- *Rezolucja w sprawie równouprawnienia osób niepełnosprawnych -1996r.*
- *Rezolucja sprawie promocji zatrudnienia i integracji społecznej osób niepełnosprawnych -2003 r.*
- *Rezolucja w sprawie równouprawnienia niepełnosprawnych uczniów i studentów w dostępie do edukacji i szkoleń -2003 r.*
- *Deklaracja Lizbońska-Edukacja włączająca z punktu widzenia młodzieży -2007 r.*
- *Dokument Europejskiej Rady Ministrów Edukacji -2007 r. (i 2009r.) uznający edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi za jedno z 16 priorytetowych zadań (cele lizbońskie 2010).*

Wytyczne określone na **poziomie międzynarodowym** w oparciu o dokumenty:

- *Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych UNESCO - 1994 r.*
- *Wytyczne określające kierunek polityki włączającej w dziedzinie edukacji UNESCO - 2009 r.*
- *Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych - 2006 r.*
- *Edukacja włączająca drogą ku przyszłości - Międzynarodowa Konferencja Edukacyjna UNESCO - 2008 r.*

Kluczowe zasady dotyczące promocji jakości w edukacji włączającej

Rozszerzenie uczestnictwa w edukacji w celu zwiększenia możliwości nabywania wiedzy wszystkich uczniów.

Celem edukacji włączającej jest poszerzenie dostępu do edukacji, promocja pełnego uczestnictwa w systemie kształcenia wszystkich uczniów narażonych na wykluczenie, a także propagowanie możliwości realizacji przez tych uczniów własnego potencjału. Kluczowe czynniki wpływające na realizację tego celu:

1. włączanie uczniów w system kształcenia dotyczy wszystkich uczniów narażonych na ryzyko wykluczenia poprzez utratę dostępu do świadczeń oświatowych,
2. niezbędne jest aktywne zaangażowanie wszystkich uczniów w proces dydaktyczny, którego przebieg jest dla nich zrozumiały,
3. propagowanie pozytywnych postaw wśród grupy osób zaangażowanych w proces kształcenia (władz oświatowych, nauczycieli, rodziców, uczniów).

Do **skutecznych strategii** promujących pozytywne postawy można zaliczyć:

- zadbanie o właściwe przeszkolenie wszystkich nauczycieli tak, aby byli gotowi na podjęcie odpowiedzialności za wszystkich swoich uczniów, bez względu na ich indywidualne potrzeby,
- wspieranie zaangażowania uczniów w decyzje dotyczące własnego kształcenia i ich rodziców przy dokonywaniu przez nich przemyślanych wyborów w imieniu swych (młodszych) dzieci.

W **indywidualnej ścieżce kształcenia** konkretnego ucznia podkreśla się:

- ujmowanie **uczenia się jako procesu**, którego nie da się sprowadzić do opanowania przez ucznia określonych treści. Głównym celem wszystkich uczniów jest w takim ujęciu rozwinięcie w sobie zdolności do nabywania nowych umiejętności, a nie opanowanie określonego wycinka wiedzy przedmiotowej.
- wypracowanie u uczniów **spersonalizowanego podejścia do procesu uczenia się**, zgodnie z którym każdy uczeń - wspomagany przez nauczyciela i rodzinę - wyznacza dla siebie określone **cele edukacyjne**, tworzy odpowiednie ich zestawienie, dokonuje ich regularnego przeglądu oraz wypracowuje, z pomocą innych, odpowiedni dla siebie indywidualny tok nauki, nad którym może zapanować,
- wypracowanie **Indywidualnego Planu Nauczania (IPN)** bądź podobnego instrumentu kształcenia służącego określonej grupie uczniów, w procesie kształcenia których konieczna może się okazać bardziej specjalistyczna interwencja. Celem IPN powinno być zagwarantowanie uczniom maksymalnej dozy niezależności, zapewnienia zaangażowania uczniów w proces wyznaczania własnych celów edukacyjnych, a także maksymalne rozszerzenie zakresu współpracy z rodzicami uczniów. Specyficzny typ podejścia do procesu nauczania, które ukierunkowane jest na zaspokajanie różnorodnych potrzeb wszystkich uczniów bez zbędnego ich kategoryzowania, pozostaje w zgodzie z zasadami edukacji włączającej. Podejście takie wymaga następujących **strategii i rozwiązań dydaktycznych i edukacyjnych** przynoszących korzyści wszystkim uczniom:

- **nauczanie oparte na współpracy z innymi**; w myśl tej koncepcji nauczyciel wypracowuje zespołowy system działania angażując do współpracy samych uczniów,

ich rodziców, rówieśników, innych nauczycieli, personel wspomagający i członków zespołu skupiającego specjalistów z różnych dziedzin,

- **uczenie się oparte na współpracy z innymi** – uczniowie pomagają sobie na różne sposoby – przy elastycznym i dobrze pomyślanym podziale uczniów na odpowiednie grupy,
- **rozwiązywanie problemów w oparciu o współpracę z innymi**; uwzględnia ono systematyczną pracę nauczyciela nad sprawnym zarządzaniem aktywnością uczniów podczas zajęć,
- podział uczniów na **grupy „wewnętrznie zróżnicowane”** oraz zindywidualizowane podejście do potrzeb każdego z uczniów,
- **skuteczne metody nauczania**, oparte na odpowiednim doborze celów, uwzględnieniu alternatywnych ścieżek kształcenia, elastyczności technik nauczania oraz zastosowaniu jasnego przekazywania uczniom informacji zwrotnej,
- **system oceniania**, który wspiera proces uczenia się, nie piętnuje uczniów ani nie skutkuje negatywnymi konsekwencjami dla uczniów. Ocenianie takie uwzględnia holistyczną perspektywę pomiaru postępów ucznia (opanowanie treści oraz behawioralne, społeczne i emocjonalne aspekty procesu uczenia się) i jasno określa jego następne etapy.

Szkolenia w zakresie edukacji włączającej obejmujące wszystkich nauczycieli

Warunkiem skuteczności działań nauczycieli zatrudnionych w placówkach włączających jest zaakceptowanie przez nich określonego systemu postaw i wartości. Dla osiągnięcia tego celu konieczne jest również, aby wszyscy nauczyciele opanowali stosowne umiejętności, posiadli szeroką wiedzę i zakres kompetencji, a także rozumieli dobrze problematykę związaną z procesem edukacji.

Przygotowanie do pracy w placówkach włączających powinno być integralną częścią studiów pedagogicznych oraz tematem szkoleń doskonalących dla pracujących nauczycieli.

System kształcenia nauczycieli powinien stwarzać możliwość wyszkolenia odpowiedniej liczby nauczycieli – specjalistów, którzy będą wspierać innych nauczycieli zatrudnionych w placówkach włączających. Winien dawać możliwość wymiany doświadczeń między specjalistami z różnych dziedzin i instytucji, szkoleń osób kierujących szkołami i innymi instytucjami edukacyjnymi w zakresie umiejętności organizacyjnych oraz metod wypracowywania dalekosiężnych celów pozostających w

zgodzie z ideą promocji edukacji włączającej, związanych z nią wartości i praktyk nauczania. W wytycznych podkreśla się też wagę tworzenia ścieżek kształcenia dla osób prowadzących szkolenia w zakresie edukacji włączającej dla nauczycieli.

Szkolenia w zakresie edukacji włączającej obejmują następujące **kompetencje i umiejętności**:

- umiejętność rozpoznawania i zaspokajania różnorodnych potrzeb edukacyjnych,
- otwartość na współpracę z rodzicami i rodzinami uczniów,
- umiejętność pracy w zespole - ułatwiająca nauczycielom skuteczną współpracę z innymi nauczycielami, także z szerokim gronem specjalistów z różnych dziedzin zatrudnionych w szkole i poza nią.

Kultura organizacyjna i etos promujący edukację włączającą

Niezwykle ważne jest wypracowanie na poziomie szkoły lub placówki szczególnego rodzaju **etosu i kultury organizacyjnej**, zakorzenionych w pozytywnym nastawieniu personelu wobec idei otwarcia szkół na różnorodność społeczności uczniowskiej oraz zaspokajania różnorodnych potrzeb edukacyjnych. Obejmuje ona wszystkich interesariuszy związanych z systemem kształcenia: uczniów, ich rodziny, nauczycieli, personel szkolny i społeczności lokalne.

Kultury organizacyjne wspierające edukację włączającą prowadzą do ugruntowania się idei **szkoły dla wszystkich** i unikania wszelkich form segregowania uczniów. Wprowadzają praktyki nauczania ukierunkowane na zaspokajanie szerokiego wachlarza potrzeb edukacyjnych podnosząc jakość oferty edukacyjnej adresowanej do wszystkich uczniów, a nie tylko do uczniów ze SPE.

Struktury wsparcia służące promocji edukacji włączającej

Struktury wsparcia, które mają wpływ na rozwój edukacji włączającej, cechuje duże zróżnicowanie. Obejmują one działalność specjalistów z wielu różnych dziedzin oraz szereg postaw i metod działania. Istniejące struktury wsparcia mogą służyć rozwojowi edukacji włączającej, bądź też go blokować.

Struktury wsparcia powinny być na tyle elastyczne, by odpowiednio reagować na szeroki zakres potrzeb organizacyjnych, specjalistycznych czy też rodzinnych.

Ich działania powinny być skoordynowane zarówno w obrębie poszczególnych sektorów(edukacja, służba zdrowia, świadczenia socjalne, itd.) i w ramach określonych zespołów specjalistycznych jak i pomiędzy nimi. Celem integracji różnych zakresów

wiedzy przedmiotowej i odmiennych perspektyw specjalistycznych ma być **holistyczne spojrzenie na potrzeby uczniów**.

Koordinacja ma służyć wspieraniu w najlepszy możliwy sposób skutecznego przechodzenia wszystkich uczniów na kolejne etapy ich całościowo zarysowanej ścieżki edukacyjnej.

Wypracowany zostaje **partycypacyjny model podejmowania decyzji**; wymaga on przesunięcia centrum kontroli nad procesem wspierania poszczególnych osób oraz modyfikacji systemu przekazywania informacji o zaistniałym problemie. Decyzje dotyczące wymaganych form wsparcia podejmowane są przy walnym współdziałaniu nauczycieli, uczniów i ich rodzin współpracujących w tym względzie z grupą specjalistów z różnych dziedzin. Wymaga to gruntownej zmiany nastawienia ze strony specjalistów oraz radykalnej modyfikacji metod ich pracy.

Elastyczne systemy dystrybucji środków promujące edukację włączającą

Finansowanie systemowych rozwiązań i struktur umożliwiających rozwój edukacji włączającej pozostaje jednym z najistotniejszych czynników mających wpływ na powodzenie całego projektu. Ograniczony dostęp do określonych świadczeń i udogodnień technicznych lub całkowity ich brak może poważnie zaszkodzić procesowi włączania uczniów ze SPE w powszechny system kształcenia oraz poważnie naruszyć zasadę równych szans dla wszystkich.

Mechanizmy dystrybucji środków ukierunkowane na promocję, a nie na blokowanie rozwoju edukacji włączającej, oparte są na **systemie finansowania**, który:

- ma za zadanie zaspakajać potrzeby uczniów w sposób elastyczny, pragmatyczny i skuteczny,
- promuje współdziałanie między odrębnymi sektorami świadczeń socjalnych,
- gwarantuje całościową koordynację struktur finansowania oświaty, obejmującą zarówno poziom regionalny jak i krajowy.

Elastyczne systemy dystrybucji środków ułatwiają **wypracowanie zdecentralizowanego podejścia** do kwestii alokacji środków oraz finansowanie zarówno działań prewencyjnych jak i form wsparcia uczniów, u których rozpoznano specyficzne potrzeby edukacyjne. Ważne jest zabezpieczenie środków na pokrycie działalności włączającej w szkołach i innych instytucjach edukacyjnych, opartej na analizie szeregu różnych czynników, a nie jedynie diagnozie indywidualnych potrzeb poszczególnych uczniów.

Programowe wytyczne promujące edukację włączającą

Promocja jakości w edukacji włączającej wymaga jasno sformułowanych wytycznych programowych oraz uwzględnienia międzynarodowych inicjatyw i zaleceń w tym zakresie. Idea szkoły dla wszystkich powinna być propagowana w ramach odpowiedniej polityki edukacyjnej, a także poprzez wypracowanie właściwego etosu szkoły, odpowiedniego modelu zarządzania szkołą oraz stosownego warsztatu dydaktycznego wykorzystywanego przez nauczycieli.

W celu wprowadzenia w życie edukacji włączającej, podstawowe cele z nią związane powinny być jasno komunikowane wszystkim członkom społeczności szkolnej. W tym celu opracowano **wytyczne promujące jakość w edukacji włączającej**.

Wytyczne powinny określać właściwą postawę, która należy przyjąć względem uczniów z różnego rodzaju potrzebami edukacyjnymi, jak również proponować konkretne działania zmierzające do zaspokojenia tych potrzeb. Wytyczne określają **zakres odpowiedzialności** nauczyciela, szkoły/instytucji edukacyjnej, także odpowiednich struktur/ośrodków wsparcia jak również określają **rodzaj wsparcia i pomocy szkoleniowej** oferowanej wszystkim interesariuszom w celu zagwarantowania możliwości wypełnienia przez nich stosownych działań.

We wszystkich sektorach systemu edukacji wdrożony powinien być elastyczny system świadczeń wspierających działania włączające. Kwestia włączenia uczniów z różnorodnymi potrzebami edukacyjnymi w powszechny system kształcenia powinna otrzymać tę samą rangę na poziomie edukacji ponadpodstawowej, w trakcie przechodzenia uczniów z systemu szkolnictwa do zatrudnienia, w obszarze szkolnictwa wyższego i edukacji dorosłych jak i na poziomie przedszkoli i szkół podstawowych.

Programowe wytyczne zakładają wysoki poziom **koordynacji działań** podejmowanych w poszczególnych sektorach i instytucjach oferujących różnorakie świadczenia oraz **wspieranie sektora badań i rozwoju** w celu wypracowania nowatorskich narzędzi i metod dydaktycznych i nowego podejścia do kształcenia.

Na etapie tworzenia założeń polityki oświatowej należy mieć na uwadze:

- **wypracowanie odpowiednich wskaźników**, które mogą być wykorzystane jako narzędzie służące do monitorowania rozwoju koncepcji programowych oraz ich realizacji,
- **promowanie partnerskich relacji** między szkołami, lokalnymi władzami samorządowymi oraz rodzicami uczniów,
- **uzgodnienie procedur oceniania jakości oferty edukacyjnej** adresowanej do wszystkich uczniów korzystających z systemu kształcenia, a w szczególności ocenę efektów realizacji programowych wytycznych w zakresie tworzenia warunków zapewniających równość szans wszystkich uczniów.

Ustawodawstwo promujące edukację włączającą

Wszystkie rozwiązania ustawowe przyjmowane w danym kraju, które - choćby potencjalnie - mogą wpływać na edukację włączającą, powinny w sposób wyraźny zmierzać w kierunku włączenia wszystkich uczniów w powszechny system kształcenia.

W ustawodawstwie należy w szczególności zadbać o koordynację działań legislacyjnych odnoszących się do poszczególnych dziedzin, zapewniających spójność pomiędzy edukacją włączającą a innymi inicjatywami programowymi oraz o jednolite ramy prawne regulujące edukację włączającą we wszystkich sektorach i na wszystkich poziomach. Zgodnie z ideą elastyczności, różnorodności i równości we wszystkich instytucjach edukacyjnych otwartych na wszystkich uczniów ustawodawstwo ma gwarantować ten sam charakter polityki oświatowej, oferty edukacyjnej oraz form wsparcia na całym terenie danego kraju.

Ważnym celem jest dostosowanie ustawodawstwa obowiązującego w danym kraju do międzynarodowych standardów i wytycznych dotyczących edukacji włączającej.

Material źródłowy:

European Agency for Development In Special Needs Education, 2009. *Key Principles for Promoting Quality in Inclusive Education – Recommendations for Policy Makers (Kluczowe zasady służące promocji jakości w edukacji włączającej - zalecenia dla decydentów)*, Odense, Denmark: European Agency for Development In Special Needs Education

Raport dostępny jest na stronie internetowej Agencji: <http://www.european-agency.org/publications/ereports>.

Opracowała

Lilianna Zaremba